

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Доценко Олени Олександрівни

«Структурно-семантичні особливості словотвірних рядів слів

із суфіксом *-ment* у сучасній англійській мові»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 035 Філологія

1. Актуальність теми дисертації, зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами

Комплексні дослідження в царині дериватології сучасної англійської мови є вкрай актуальними з огляду на теоретичну значущість і практичну застосовність висновків щодо структури слів та дії законів їх творення в умовах інтенсифікації мовного розвитку на сучасному етапі глобалізації вжитку англійської мови у всіх галузях. Багатогранне опрацювання лексикографічних джерел як надійного джерела фактичного матеріалу системи сучасної англійської мови покликане надати мовознавцям інструменти дослідження жвавих процесів творення нових слів у живому англійському мовленні. Різностороння систематизація фактичного матеріалу, що досі не отримав належного вивчення, здійснена на засадах теоретичних напрацювань великої когорти вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, безперечно, є серйозним внеском до сучасної германістики. Хоча в германістиці є чимало праць з дериватології та лексикології, дисертантка виокремила власний шлях пізнання та вийшла на новітні узагальнення і методологічні напрями, що і визначає актуальність мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження, його методів і логічність структури роботи.

Дисертація виконана в контексті аналізу словотвірних рядів та їхніх структурних особливостей як напрямку досліджень фахівців з перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, зокрема в межах наукової теми «Соціокультурні та філологічні парадигми сучасної мовної освіти» (номер державної реєстрації 0122U001281). Тему дисертації затверджено (протокол

№ 6 від 21. 11. 2019 р.) на засіданні вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та уточнено (протокол №13 від 28. 06. 2022 р.) на засіданні вченої ради факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Детальне вивчення дисертаційної праці і публікацій О.О. Доценко дають підстави зробити висновок про те, що отримані наукові результати є достатньо обґрунтованими і достовірними. Обґрунтованість і виваженість, логічність та послідовність доказів і аргументів щодо відстоювання базових положень дисертації, її результатів і висновків визначені добром комплексу методів і прийомів: загальнонаукових (узагальнення і систематизації, порівняльно-історичний, суцільної вибірки, моделювання) і лінгвістичних (описовий, тезаурусний і опозиційний метод, компонентний і словотвірний аналізи, аналіз дефініцій). Дослідження побудоване на методологічному підґрунті синхронічного підходу до аналізу слів із суфіксом *-tent* у сучасній англійській мові (М. Глуховська, О. Селіванова); на положенні про комплексні одиниці словотвору, зокрема про словотвірний ряд (І. Ковалик, О. Крайняк, Ю. Шепель), а також на теорії мотиваційних відношень (Г. Зауер, П. Кох). Достовірність результатів забезпечує джерельна база дослідження, що налічує 182 позиції списку наукової літератури, 28 позицій друкованих словників, довідників та енциклопедій, а також 7 електронних ресурсів лексикографічних джерел сучасної англійської мови. Джерело мовного матеріалу становлять сім тлумачних словників і три словники синонімів та антонімів сучасної англійської мови.. Загальна кількість проаналізованих одиниць становить 3000 слів.

Дисертаційна робота О.О. Доценко за змістом, сутністю, структурою і оформленням відповідає вимогам МОН України, містить анотацію, вступ, три розділи, в яких надано теоретико-методологічне підґрунтя вивчення комплексних одиниць словотвору, структурну характеристику словотвірних

рядів на *-ment* у сучасній англійській мові (моделювання відіменникових, віддієслівних, відприкметникових рядів, а також типова характеристика та особливості моделювання конфіксальних рядів), семантичну характеристику словотвірних рядів на *-ment* у сучасній англійській мові (мотиваційні відношення у відіменникових, віддієслівних та відприкметникових рядах, особливості мотиваційних відношень у конфіксальних рядах, а також лексико-семантичні поля й лексико-семантичні групи), висновки до розділів та загальні висновки, списки використаних джерел і шість додатків, що містять, окрім списків праць здобувачки, перелік словотвірних рядів на *-ment*, словник R- та L-слів із суфіксом *-ment*, моделі слів та їхня R-структура, таблицю продуктивності словотворчих формантів, а також схематичне зображення лексико-семантичних полів та груп у їх перетині.

Дисертацію побудовано логічно, її структура спрямована на розкриття основних теоретико-методологічних положень і висновків. Висновки логічні, відповідають виконаним гносеологічним операціям і вмотивовані тим, що практичні результати дослідження можуть бути використані у процесі читання лекцій і проведенні практичних занять із сучасної англійської лексикології й дериватології.

3. Основні наукові результати на новизна наукових положень і висновків, представлених у дисертації

Вагомим внеском у сучасну германістику є побудована здобувачкою процедура аналізу структурно-семантичних особливостей словотвірних рядів, апробована нею на матеріалі 3000 слів із суфіксом *-ment* в сучасній англійській мові. Науково доцільним є з'ясування етимології суфікса *-ment* та його побутування впродовж історії англійській мові, а також аналітико-синтетичне представлення теоретичних праць про роль цього суфікса у сучасному словотворенні.

Вивчення теоретичних засад дериватології та опис комплексних одиниць словотвору, яким належить чільне місце в дериваційній системі англійської мови (словотвірний тип, ланцюжок, гніздо, пара, категорія і

парадигма) і які уможливлюють формування уявлення про особливості словотворчих процесів у сучасній англійській мові, а також розмежування на цій підставі понять словотвірного ряду та словотвірного ланцюжка і словотвірного гнізда, призвели до *новаторського висновку* здобувачки щодо провідної ролі у розкритті дериваційних процесів у сучасній англійській мові саме словотвірного ряду як ієрархічно організованої сукупності похідних, об'єднаних тотожністю словотворчого форманта – висновку, що дозволив розбудувати в дисертаційному дослідженні власну методику у вигляді чіткої і логічної послідовності етапів усієї процедури аналізу та опису похідних із суфіксом *-ment* як цілісної підсистеми з набором структурних і семантичних характеристик.

Обравши метод моделювання як провідний у вивченні словотвірного ряду, здобувачка використала його у дисертації для побудови словотвірних моделей у сучасній англійській мові як зразків, у яких, за визначенням І Ковалика, виражена формула поєднання відповідного словотворчого будівельного матеріалу – його твірної основи і афікса. Оскільки модель – “штучно створена лінгвістом реальна або мисленнєва побудова, яка відтворює, імітує своїми властивостями, функціями, зазвичай спрощено, властивості й функції натурального мовного об'єкта з метою глибшого пізнання його” [Великий тлумачний словник сучасної української мови, с. 304], для належної репрезентації словотвірних відношень здобувачка використала реляторну мову аплікативної породжувальної моделі (АПМ) (у цьому випадку модель – абстрактна дериваційна систему з обмеженою кількістю вихідних об'єктів та правил деривації похідних об'єктів).

Системне зображення словотвірного рівня в сучасній англійській мові здійснюється в роботі шляхом моделювання дериваційних кроків як способу об'єктивації словотвірної структури слів із формантом *-ment*, що розглядаються здобувачкою в їх цілісній сукупності мовної підсистеми. Саме такий підхід дозволив здійснити структурну характеристику 3000 дериватів. У результаті дослідження встановлено цінні для сучасної дериватології дані,

зокрема 69 моделей слів із суфіксом *-ment* в сучасній англійській мові, які здобувачка згрупували за частиномовною належністю твірного слова. Зокрема, виявлено одинадцять словотвірних моделей, які охоплюють одну R-структуру (де *R* – релятори (морфема або група морфем), які надають слову частиномовного значення), а морфемна основа виступає первинним операндом), і п'ятдесят вісім моделей, до складу яких входять дві або більше моделей (і, відповідно, більше, ніж одна R-структура).

Вагомим внеском до сучасної дериватології є встановлення змодельованих дериваційних кроків та їх опис на достатній кількості прикладів: п'яти аплікативних породжувальних моделей з первинним операндом – іменником, тридцяти АПМ з первинним операндом іменником / дієсловом, сімнадцяти АПМ з первинним операндом – дієсловом, п'яти АПМ з первинним операндом – прикметником, чотирьох АПМ з первинним операндом - прикметником / дієсловом, двох АПМ з первинним операндом - прикметником / іменником та дев'яти АПМ з первинним операндом прикметнико/ дієсловом / іменником. У дисертації встановлено 214 АПМ тих слів, що утворені префіксально-суфіксальним способом (у роботі їх названо конфіксальними похідними, амбівалентними за своєю суттю), подано опис змодельованих дериваційних кроків.

Новим у роботі є принцип моделювання структури словотвірних рядів на основі семантики мотивувального і мотивованого слова, здійснене на підставі встановлення комплексу характеристик: похідним чи непохідним є мотивувальне слово (вихідна та невихідна мотивація), одне або кілька мотивувальних можливі в певному типі мотивації (одинична або множинна мотивація), як співвідносні мотивувальне і мотивоване з погляду семантики (загальна та периферійна (часткова)), регулярними або нерегулярними є засоби вираження дериваційного значення (пряма та метафорична мотивація), тобто типів мотивації, а також видів (фонетична, морфологічна, семантична та їх комбінації, а також демотивація) і класів мотивації (безпосередня/ опосередкована, одинична/ множинна, пряма / переносна /

периферійна). Об'єднання досліджуваної лексики за її семантикою в межах лексико-семантичних груп та лексико-семантичних полів здійснено з метою виокремлення сфер її функціонування у сучасній англійській мові, що є, безперечно, необхідним кроком до встановленні у їх межах продуктивності словотвірних моделей. *Новим підходом є розбудова в кожному лексико-семантичному полі синонімічних рядів та антонімічних пар.* На *новому фактичному матеріалі* було доведено, що за допомогою аплікативної породжувальної моделі можливо пояснити відношення між реальними мовними об'єктами в динаміці процесів синхронії. У результаті дослідження відкривається перспектива дослідження усіх кроків деривації лексики зі словотвірного ряду на *-tent* упродовж мовного розвитку.

Сукупність наведених аргументів і фактів теоретичного, методологічного та практичного спрямування свідчить про новаторських характер представленої до захисту роботи і сформованість внеску авторки до германістики.

4. Практичне значення результатів дослідження

Результати дисертаційної роботи можуть отримати практичне застосування при викладанні сучасного періоду англійської лексикології та морфології, спецкурсів і спецсемінарів із відповідної тематики, при написанні студентами курсових робіт, кваліфікаційних робіт бакалавра і магістра, при викладанні англійської мови у школі, а також у лексикографічній практиці.

5. Повнота викладу основних положень і висновків дисертації в опублікованих працях

Матеріали дисертаційного дослідження оприлюднено у 8 статтях, зокрема: у фахових виданнях України – 4 (Умань, Донецьк, Дрогобич, Дніпро), в іноземних періодичних виданнях – 3 (Ченстохов, Острава, Карлсруе), а також у 9 додаткових працях (Бахмут, Харків, Дніпро, Київ, Одеса, Сингапур, Токіо). Вважаю, що такої кількості друкованих праць цілком достатньо для гідної репрезентації матеріалів дослідження.

6. Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

1. У роботі виявлено складні моделі, які тлумачаться здобувачкою як варіативні, тобто такі, що демонструють варіювання твірної основи та/ або дериваційних кроків. Вважаємо таке тлумачення може бути виправданим, при цьому дослідниці слід щоразу акцентувати у тексті роботи своє використання реляторної мови для опису структурних моделей саме з позиції синхронії (ця позиція зазначена здобувачкою на с. 60, с. 256). Замість терміна «варіативні моделі» більш вдалим було б використати термін «варіанти аплікативних породжувальних моделей слова на синхронному зрізі».

2. Здобувачка вказує, що підставою для побудови варіативних моделей є невизначеність того, що саме є первинним, вторинним або одночасним у процесі конверсії слів-мотиваторів (с. 60–61), проте слід зауважити, що за допомогою аплікативної породжувальної моделі у роботі встановлюються усі можливі словотвірні моделі на основі охоплення усієї мотивувальної бази досліджуваної лексики на синхронному зрізі, а спосіб словотворення L-слова як факту сучасної англійської мови може бути встановлено виключно з позиції діяхронії шляхом опису дійсних, а не гіпотетичних, дериваційних кроків при ретельному вивченні історичних словників англійської мови, де зафіксовано дату першої згадки похідного слова та всіх його мотиваторів у системі мови, їх частиномовну приналежність та лексико-семантичні варіанти. Саме історична дериватологія та історична семасіологія покликані встановити етимологічний склад лексико-семантичних груп, національно мовну приналежність їх твірних основ і способи словотворення на базі англійської мови. Отже, твердження про конверсію у словах, що утворюють мотивувальну базу досліджуваних дериватів, як єдину причину варіантів АПК в сучасній англійській мові, є завчасним і виправданим лише як припущення в дисертації, що відображає дослідження мовного стану виключно на зрізі сучасної англійської мови. Ретельне вивчення кожного похідного слова упродовж історії мови дасть підстави для встановлення істинного способу і засобів словотвору на всіх кроках деривації.

3. Здобувачкою чітко зазначено про чітке розмежування синхронії та діяchronії для встановлення мотиваційних відношень у словах, про розгляд нею мотивації похідних слів із суфіксом *-ment* саме з погляду синхронії (с. 167), як таких, що зберегли формальні й семантичні ознаки похідності і на сучасному етапі мають статус вмотивованих однокореновими і належними до різних частин мови словам – без розгляду процесу словотворення в діяchronії і без установалення етимології їх мотивувальної бази. Проте, у роботі, зокрема у Висновках, стверджується, що «різноманітні мотиваційні відношення та поєднання декількох видів мотивації свідчать про варіативність та синонімію у словотвірних рядах. Значній кількості слів притаманна множинна мотивація, що свідчить про полімотивованість твірних основ. Причину полімотивованості вбачаємо не лише в різній частиномовній належності твірних основ, а й у наявності семантичних зв'язків між ними» (с. 257). Окрім того, здобувачка пише: «Причину полімотивованості вбачаємо не в омонімії твірних основ, а в наявності семантичних зв'язків між твірними комплексних одиниць словотвору в англійській мові» (с. 192). Зауважимо, однак, що у роботі не вивчалися складні мовознавчі питання варіативності, полісемії, конверсії (зокрема, субстантивації, вербалізації і ад'єктивації), омонімії, синонімії та антонімії, тобто семантичні зв'язки між словами не визначалися як об'єкт дослідження, отже поки що немає підстав стверджувати про причини полімотивованості як кожного конкретного слова, так і всіх слів із суфіксом *-ment* загалом.

4. Антонімічні пари досліджуваних слів віднесені здобувачкою до однієї і тієї ж лексико-семантичної групи (Розділ третій), однак ми вважаємо, що антонімічні пари об'єднані родовим поняттям, тобто антоніми входять до одного і того ж лексико-семантичного поля, але у складі різних ЛСТГ.

5. У роботі термін “конфікс” тлумачиться як “двохафіксальна (або більше) морфема, яка виконує дериваційну функцію, тобто служить матеріалом та виразником однозначного акту словотвору” (с. 126). Однак, у Розділі 2.6 «Конфіксальні ряди на *-ment*: типова характеристика та

особливості моделювання» поруч розглядаються похідні, де префікс і суфікс додавався як на одному, так і на різних кроках деривації. Тому ці ряди слід було назвати «ряди слів, утворених суфіксально-префіксальним способом» і в їх межах виокремити ті форманти, які можна було б тлумачити як конфікс – функціонально єдину двоелементну морфему, а не окремий суфікс і префікс.

6. Недостатньо висвітленим у дисертаційній роботі вважаємо твердження у *Загальних висновках*, що «словотвірні ряди слів із суфіксом -*ment* посідають чільне місце серед інших комплексних одиниць словотвору в англійській мові» (с. 257).

7. Окремі висновки до Розділу I містять констатацію фактів усієї роботи.

8. Мовні огріхи: природньої мови (с. 2, 20 і т.д.), у ряду (с. 126), шаг (с. 32, 89), вищезазначений (с. 51 і т.д.), наявно (с. 72 і т.д.), малочисельний (с. 92 і т.д.), вищезазначений (с. 51, 60), возведення на престол (с. 200), проникнутися людиною (с. 203), на певних умовах (с. 208), поработіння (с. 229), найменш чисельний (с. 250). Термінологія: конверсія іменника-дієслова (с. 60), словотвірний формант (с. 39), словотворчий аналіз (с. 167), словотворча омонімія (с. 264), словотворче гніздо (с. 267). 15. «До складу ЛСП покарання входить дві ЛСГ» (с. 19); «До складу зазначеної парадигми входить три слова та три словотвірних ланцюжки» (с. 42). «За глибиною – максимальна кількість кроків представлено в диз'юнкції $R_2R_1R_3R_1O \vee R_2R_1R_3R_2O$, тож глибина дорівнює трьом, вважаємо ряд неглибоким» (с. 145). «Утворено за чотирьома варіативними словотвірними моделями» (с. 79), «через встановлення» (с. 36), «в процесі» (с. 20 та ін.), «в гнізді» (с. 47).

9. Список скорочень не охоплює символіку реляторної мови.

10. У тексті роботи не уніфіковано представлення семантики слова в лапках, або курсивом, як в англійській мові, так і в перекладі. Не завжди взяті у лапки назви лексико-семантичних груп і лексико-семантичних полів (Розділ 3). На с. 218 читаємо «ЛСГ на позначення дії веселощів, розваг», ЛСГ дії розважання представлено словом – *entertainment*, що позначає дію або

стан розваження; ЛСГ на позначення дії розважання (с. 220), при цьому зазначені ЛСГ об'єднують іменники.

11. На с. 58 здобувачка зазначає: «Модель – абстрактна дериваційна система з обмеженою кількістю вихідних об'єктів та правил деривації похідних об'єктів», однак подекуди в роботі дериваційні кроки описано від першої особи однини як реальний чи авторський словотвірний акт: «додаємо префікс *dis-* для утворення іменника *disillusion* (R_2) та суфікс *-ment* і отримуємо іменник *disillusionment* (R_2)) або за моделлю R_2R_1N (іменникова твірна основа *illusion* (N), додаємо префікс *dis-* для утворення дієслова *disillusion* (R_1) та суфікс *-ment* і отримуємо іменник *disillusionment* (R_2)) (с. 62). (С. 38) «Під час додавання префікса *en-* спостерігаємо периферійну мотивацію». С. 39 «Під час додавання суфікса *-ment* до дієслова *ennoble* “облагороджувати” утворено назву дії “облагороджування”».

12. У кількох випадках, коли словотвірна модель налічує одне слово, при описі дериваційних кроків воно описане як приклад (с. 65 і т.д.).

13. Науковий стиль викладу подекуди містить елементами експресії і наближається до художнього («На першому кроці додаємо префікс *be-* і утворено дієслово *beset*» (с. 33); «Проблематика дослідження словотвірних гнізд і безліч підходів до них останнім часом значно розширилися» (с. 43); «Щоб встановити частиномовну належність основи та мотиваційні відношення між *rich*, *enrich* та *enrichment*, починаємо аналізувати значення основи *rich* у словнику Collins» (с. 53). «Використання різноманітних методів сприяло не лише ґрунтовному аналізу структури слів, що входять до складу рядів, а й докладному розкриттю їхнього значення» (с. 54).

Указані зауваження не знижують наукової цінності роботи, а згадувані окремі неузгодженості свідчать про активний науковий пошук дисертантки й оригінальність її підходу до аналізованого матеріалу.

7. Загальний висновок

Дисертація Доценко Олени Олександрівни «Структурно-семантичні особливості словотвірних рядів слів із суфіксом *-ment* у сучасній англійській

мові» є завершеною науковою працею, в якій отримано науково-обґрунтовані результати, що відрізняються новизною і мають практичну цінність, забезпечують розв'язання конкретного наукового завдання – дослідити структурні та семантичні особливості словотвірних рядів із суфіксом *-ment* з використанням аплікативної породжувальної моделі, а також проаналізувати особливості мотиваційних відношень між твірною основою та похідним словом із суфіксом *-ment*.

За актуальністю обраної теми, новизною отриманих результатів, обсягом проведених досліджень, академічною доброчесністю, теоретичною і практичною значущістю дисертаційна робота повністю відповідає вимогам, передбаченим «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України 12 січня 2022 року №44, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри культури
і соціально-гуманітарних дисциплін
Закарпатської академії мистецтв

О.Я. Добровольська

*Підпис О.Я. Добровольської
за вір'ям.*

*Професор з наукової
роботи, доктор мист.*
Ш. В. Стрижинець

25.10.2022

